

Izlaganje sa znanstvenog skupa

177.7

321.7:261.7

329.3:28

Etika i društvo

MIROSLAV BRANDT*

Sažetak

Autor smatra da je demokracija kao vladavina puka nedovoljno određen pojam, što otvara prostor za konkurirajuće koncepcije demokracije: liberalne, socijalističke, pa i kršćanske. Specifičnost je kršćanskog poimanja demokracije uvažavanje drugog čovjeka, zahtjev za sudjelovanjem pojedinca u politici i obveza vlasti da se brine za dobrobit svakog. Autor ukazuje na to da je kršćanska demokracija, s naglašenom moralnom komponentom politike, bila osobito atraktivna u zemljama koje su proživjele fašistički totalitarizam. Iako velika kršćanska načela čovjekoljublja nisu ostvarena u društvenom i političkom životu, autor zaključuje da suvremeni globalni izazovi čovječanstva daju poruci evanđelja praktičnu aktualnost.

Sam problem demokracije ne bi zahtijevao debatu, barem ne ovom prigodom. On zamišlja takvo političko uređenje u kojem vlada puk. Ali sam taj izraz ni na koji način ne određuje strukturu i načela te pučke vladavine. Na tu dubinsku nedefiniranost povijest je odgovorila različitim koncepcijama demokracije – od atenske, robovlasničke demokracije, koja ne poznaje nikakvih prava za temeljni i brojčano najveći sloj proizvodnog stanovništva, do liberalne, socijalne i socijalističke demokracije. Očito, zahtjevu da puk vlada trebalo je dodati i određenje kako da vlada, kako da uredi svoju vladavinu.

U tom povijesnom nizu koncepcija, doba poslije II. svjetskog rata iznijelo je novi atribut demokracije. Stalo se tražiti da ona bude kršćanska. Za našu problematiku bitan je upravo taj spoj kršćanstva, kao nazora na svijet i vjere, i sustava u kojem neće vlast u svojim rukama držati nikakva oligarhija, ni aristokratska, ni plutokratska. Zbog toga je nužno izvidjeti za čim to poseže nova determinacija demokracije time što se traži da ona bude kršćanska. Drugim riječima, trebalo bi odrediti što bi to bilo kršćanstvo koje treba dati sadržaj i obilježje demokraciji, nasuprot sveimu što ju je određivalo prije kršćanstva i drukčije od njega.

Neosporno, kršćanstvo je golemi kompleks koji se izgrađuje već gotovo dvije tisuće godina. Ono je, osim na području transcencije, bilo u tom vremenskom rasponu prisutno i u stvarnosti svijeta i društva, utječući i na poretke i na postupke ljudi različitih vremena, od rimske antike do današnjih dana, a da taj utjecaj ni do danas nije ostvario univerzalni

* Miroslav Brandt, profesor emeritus povijesnih znanosti u Zagrebu.

poredak za cijelo čovječanstvo, koje i danas vapi za uklanjanjem bijede, zlodjelâ i nepravdi.

Koji je to bitni, do danas neostvareni postulat kršćanstva, i kakav bi njegov doprinos imao biti pri njegovu povezivanju s vladavinom puka ili demokracijom?

Bilo bi moguće sumirati filozofeme od davnih patrista i Sv. Augustina do Tome Akvinskoga i enciklika modernih papa, no možda je radikalnije i poučnije zatražiti odgovor od nastarijih, evanđeoskih tekstova.

U Evanđelju po Mateju, 22, 34 – 40, pripovijeda se kako je Isusu pristupio neki prvak farizeja i postavio mu pitanje o tome, koja je najveća zapovijed u Zakonu. Odgovor je bio: "Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom mišljom". A druga je i ovoj jednaka: "Ljubi bližnjega svojega kao sama sebe!" O tim zapovjedima ovisan je sav Zakon i svi proroci.

Ova teza temelj je sveukupnog kršćanstva. Ona je glavni sadržaj i slavne Propovijedi na Gori i učenja Sv. Pavla. Osim svoje transcendentalne komponente, svo je kršćanstvo zapravo uputstvo kako da se živi na ovome svijetu i kako da se ponaša čovjek prema čovjeku. Taj projekt ima, dakako, svoj metafizički oslonac, jer počiva na teologiji kao učenju o svojstvima i ulozi božanstva u općem opstanku, ali je u svojoj biti savjet i preporuka čovjeku kako da živi.

Ako se s tih konstatacija vratimo problemu odnosa između kršćanstva i demokracije u sintagmi "kršćanska demokracija", onda je očito da u njoj kršćansku koncepciju zastupa upravo ova druga zapovijest "koja je jednaka prvoj" i nije joj zapostavljena. Kršćanski nazor, ako hoće da bude autentičan, zahtijeva od svakog čovjeka da poštuje drugog čovjeka kao sebe sama. Ne na drugom mjestu, nego baš jednako kao u odnosu prema sebi samome.

Ako je, dakle, za razliku od drugih oblika i sadržaja demokracije, neka demokracija zaista kršćanska, onda je ona to upravo po tome što zahtijeva da svijetom i zemljama upravlja puk, a ne bilo kakva oligarhija, ali po načelima da svoju vlast organizira kao brigu za dobrobit svakoga. U kršćanskom demokratskom društvu vlastiti interes ne može imati nikakvu prednost pred staranjem za dobrobit svih suljudi.

Upadljivo je, međutim, da takva spoznaja i preporuka postoji i propovijeda se već dva tisućljeća. Ona čak i nije specifikum kršćanstva, nego je i jezgra vedičke filozofije, konfucijanizma, zoroastrizma i budizma, jednako kao i novije filozofije, u Spinoze, Kanta i Schopenhauera. Pa ipak, svijet i njegovi odnosi nisu se izgradili po tim načelima. Naprotiv, u XX. stoljeću, kao posljednjem od svih što ih je dosad proživjelo čovječanstvo, ostvarile su se najdublje negacije tih načela u Staljinovu boljševizmu i Hitlerovu nacionalsocijalizmu te njihovim trabantima na svim meridijanima svijeta.

Izlaganja na ovom Okruglom stolu vjerojatno će dati odgovor kako je i zbog kojih uzroka u povijesti današnjega svijeta niklo demokršćanstvo. Možda će se pritom pokazati da nije slučajnost što je ono nastalo i učvrstilo se u zemljama fašizma i što je kršćanstvo (zajedno sa svojom doktrinom ljubavi prema bližnjemu) bilo najčešće proganjano u zemljama boljševizma. Možda je, povijesno govoreći, posezanje za temeljnim

kršćanskim shvaćanjem međuljudskih odnosa ponajprije u zemljama koje su se oslobodile fašizma bilo rezultat dubine zla koje su doživjele upravo te zemlje u kojima su vladajući režimi načelno usvojili nasilje i obespravljivanje ljudi kao svoj *modus vivendi* i izvor svoga egocentričkog blagostanja.

Ali kraj XX. stoljeća razotkriva se pred prestravljenim očima suvremenika kao nova eskalacija destruktivnih snaga. Demokršćanski režimi nisu uspjeli ostvariti demokraciju po načelima kršćanske i općeljudske etike.

Demokršćanstvo u Italiji, gdje je, čini se, niklo, zapalo je u duboko rasulo zbog grabežljivosti i korumpiranosti njegovih najistaknutijih ljudi, a to znači zbog kršenja drugoga temeljnog zakona kako ga je definiralo Evanđelje. Sveukupni politički zapadni svijet nije se angažirao ni protiv gaženja pravde u bivšoj Jugoslaviji. Polovica kugle zemaljske grca u gladi i boleštinama, a najbogatije zemlje trunu u kriminalu, uživanju opijata i razvratu.

Zbog svega toga, opravdani zahtjev našega vremena da u svijetu zavlada demokracija, presudno obilježena sveljudskim etičkim načelom dobra za sve ljude, bez obzira na regiju svijeta u kojoj ljudi žive, ne može se smatrati ostvarenim. Štoviše, kršćanska doktrina o ljubavi svakoga prema svim bližnjima čini se da je poražena i dalje od zbilje nego što je bila ikad u prošlosti.

Povijesna analiza stvarnosti imala bi potražiti koji su razlozi odredili i prouzrokovali takvo stanje. Zalaganje za pravdu priznato je kroz stoljeća kao najviši etički domet, ali svjetovne vlasti ostaju gluhe na zahtjeve da pravda bude uistinu primjenjivana. Čini se, dakle, da razlog tome neće biti u duhovnoj sferi ljudskoga uma, vjere i čovjekove odanosti dobrobiti i zanosima, nego u sferi neukrotivih materijalnih uvjeta ljudskog opstanka. Društva zasnovana na likvidaciji privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju pokazala su se kao neproduktivna i iz te njihove neplodnosti, iz nepostojanja ljudske slobode i stvaralaštva koje je nezamislivo bez slobode, rezultirao je njihov slom. Ono što je u svijetu preostalo nakon toga sloma jest slobodna privreda za tržište, koja opskrbljuje potrošače onim dobrima koja su kadri kupiti. Ta je privreda neosporno stimulativna, i ona je ostvarivala akumulacije dobara i financijskih sredstava od najstarijih vremena do naših dana. No, ona je ostvarivala i polarizaciju čovječanstva na one u čijim je rukama ostajala dobit iz robne razmjene i trgovinskog poslovanja te na one koji su svake dobiti bili lišeni, pa su zbog toga nezaustavljivo zapadali u bijedu. U dosadašnjem globalnom razvitku svijeta u ovu drugu skupinu pripada još uvijek većina čovječanstva. Etički postulati, čak oslonjeni na metafizičke snage, pokazali su se nemoćnima.

Ali stvarnost svijeta upućuje, možda danas prvi put u sveukupnoj ljudskoj prošlosti, na buduća totalna rješenja, u kojima će i evandeoske upute iz Matejeva Evanđelja moći postati ostvarivima.

Robna proizvodnja sudara se danas sa svojim prirodnim granicama i odmiče od vremena kad je bila anarhična i zbog toga izložena krizama. Robna je proizvodnja, naime, unosna sve dok ima kupaca koji su kadri proizvodna dobra kupovati i djelotvorno platiti. Ona, dakle, pretpostavlja kupovnu moć najširih slojeva koja odgovara općoj količini proizvoda. Kupovna moć nužno ograničava proizvodnju. Zbog toga sveukupna svjetovna kategorija proizvođača mora biti životno zainteresirana za porast

kupovne moći potrošača. Bez nje ona nema za koga proizvoditi. Ta okolnost nameće danas posve drukčiju orijentaciju svjetske privrede. Dalji napredak, pa i sam opstanak tvornica i velikih proizvođača životnih namirnica, ovisan je o što višem standardu potencijalnih kupaca, a on je nemoguć bez gospodarskog napretka u svim siromašnim regijama svijeta. Zbog toga se kategorija svjetskih proizvođača mora angažirati na privrednom usponu nerazvijenoga svijeta, kako bi ga učinila svojim potrošačem i potencijalnim kupcem. A takvo staranje nije moguće bez univerzalnih spoznaja o konkretnim regionalnim mogućnostima proizvodnje: gdje je moguća agrarna produkcija i uz koje preduvjete (navodnjavanja, putovi, elektrifikacija, asanacija terena, prometne veze i dr.), gdje je moguća rudna i metalurška industrija, gdje (i koja) prerada sirovina. Takva promišljena i sa svijetom sukladna produkcija treba da bude uklopljena u zahtjeve zemalja kojima udovoljava. A sve to moguće je uz današnji stupanj informatike i kompjutorizacije u svim javnim djelatnostima. Svjetska privreda treba se pretvoriti u proračunski sistem opskrbljivanja sveukupnog čovječanstva svim potrepninama za život. Nečije siromaštvo ili nizak životni standard ne može nikome biti u interesu. Naprotiv, opće blagostanje danas je preduvjet svacijega dobra. Ono više ne počiva samo na apriornim postulatima transcendentalnog podrijetla, nego je neizbježivi preduvjet uspješne produkcije i plasmana proizvodnih dobara.

Ali takvo ustrojstvo mijenja temeljna pravila nekoć anarhične i nekontrolirane robne proizvodnje, koja je utemeljena na zakidanju i pauperizaciji cijelih ljudskih etničkih ili regionalnih skupina. Ono nameće svjetski uvid u potrošačke potrebe čovječanstva, sveopću racionalnu raspodjelu proizvodnje po cijeloj naseljenoj površini globusa i opskrbljivanje žiteljstva prema njegovim potrebama. Pri tome se konstatirana potrošačka potreba pomalja kao regulativ proizvodnje.

Među bitno važnim posljedicama takve situacije, koja se čovječanstvu neizbježivo nameće, jest radikalna mentalna i etička preorijentacija. Dobrobit drugoga čovjeka postaje vitalnom potrebom svakoga. Svaki pojedinac postaje svjestan da nema njegova blagostanja bez blagostanja svakoga drugog žitelja na planeti. Time se pred sviješću ljudi razgrće magla egoizma, u kojoj ga je držala primitivna privreda u prošlosti i rudimentarna organizacija poslovanja, smetajući čovjeku da usvoji upozorenja svojih najvećih mudraca, vjeroučitelja i proroka. Pokazat će se da je čovjek sam sebi, svojim niskim stupnjem razvitka, onemogućavao da u praksi prihvaća vizije koje su nazirale izlaz iz ponora. Tada će i demokracija moći biti uistinu i kršćanska, ali i demokracija opće etike i dosega sveljudskoga uma. Zbog toga bih je ja, gledajući je ovako unaprijed, najradije nazvao etičkom demokracijom, kako bi mogla biti i ostati kršćanskom, ali ujedno i demokracijom cijeloga čovječanstva. Ona, naime, pretpostavlja dobrohotno, ekonomski indicirano, izgrađivanje blagostanja za sve ljude; dosad, izvan toga univerzalnog okvira, ona nije ni mogla ovladati demonima bijede i zločinštava.

Miroslav Brandt

ETHICS AND SOCIETY

Summary

Democracy, as the government of the people by the people, is an inadequately defined notion, giving room for rival concepts of democracy: liberal, socialist and Christian. The distinguishing features of the Christian outlook are the respect for other human beings, the demand for individual involvement in politics, and the government's duty to look after everyone's well-being. The author points to the fact that Christian democracy, with its highlighted moral component of politics, was particularly attractive for the countries that went through fascist totalitarianism. Although the standards of the grand Christian precept of altruism have not been met in social and political life, the author concludes that today's global challenges facing the mankind reemphasize the relevance of the gospel message.

Demokracija, kao vlada naroda od naroda, je neadekvatno definirana pojam, koji daje prostora za rivalne koncepte demokracije: liberalne, socijalističke i hrišćanske. Distinguirajuće osobine hrišćanskog pogleda su poštovanje drugih ljudi, zahtjev za individualnim angažmanom u politici, i dužnost vlade da se brine za dobrobit svih. Autor ukazuje na činjenicu da je hrišćanska demokracija, s naglašenom moralnom komponentom politike, bila posebno privlačna za zemlje koje su prošle kroz fašistički totalitarizam. Iako su standardi velike hrišćanske zapovijesti o altruizmu nisu bili ispunjeni u društvenom i političkom životu, autor zaključuje da današnja globalna izazovi pred čovječanstvom ponovo naglašavaju važnost evanđeljske poruke.